

Mezi Nerudovými feuilletony zvláště významné jsou ty, které se týkají politických a společenských otázek českého života v druhé polovině 19. století. Vybrali jsme a vydáváme je v knižním souboru ve svazcích nazvaných Česká společnost.

Výběr těchto feuilletonů se neřídil zevními měřítky, jako je třeba rozsah pasáží týkajících se společenských a politických otázek. Nerudův feuilleton je zpravidla polythematický, je to pestrá směs, v níž autor střídavě, vážně i vesele, promlouvá o nejrůznějších časových zjevech, důležitých i zábavných. Političnost feuilletonů není vždy na povrchu, někdy je dokonce skryta, maskována, aby se pro cenzuru nestala nápadnou; političnost je v tom, jak Neruda přistupuje k úkolu, jak zásadně a opravdově odpovídá na otázky a úkoly, které doba kladla české společnosti. Při studiu, srovnávání a třídění Nerudovy tvorby feuilletonistické ukazuje se čím dále tím jasněji, že politické a společenské feuilletony nevznikaly na okraji tvorby. V této důležité části díla autor vyjadřoval po svém svoje soudy o určitých událostech a problémech veřejného i soukromého života u nás i v cizině, svoje názory na společnost a veškeré dění, takže svazky Česká společnost ukazují nejen lidský a umělecký, ale zejména také politický profil Nerudův.

Nová situace na prahu šedesátých let 19. století a prudký var doby, naplněné tolika nadějemi, podněcuje Nerudu k neúnavné novinářské činnosti. Chce všude zasáhnout, chce se vyslovit, chce radit a vést, a má jedinou tribunu: noviny a v nich feuilleton. Má především bavit čtenáře a získávat odběratele, ale daleko tento úzký rámeček překračuje. Vytváří nový druh feuilletonu a strhuje jím na sebe pozornost čtenářů, předstihuje autory úvodníků a mnohé tehdejší politiky, kteří

neměli jeho hluboké intelligence, vzdělanosti, lásky k lidu, smyslu pro chápání společenského a dějinného vývoje a nebyli pravými mluvčími lidu.

Není náhodné, že na počátku feuilletonistické činnosti Nerudovy je feuilleton „Před sněmovnou“ a na jejím závěru feuilleton o 1. máji 1890: v obou je středem politické pozornosti autorovy pracující lid a drobné měšťanstvo. V obou autor zpodobuje kroky a slova lidových zástupců, staví se na jejich stranu a přiklání se tím k těm silám, které nastupovaly, kterým ve společenském zápase patřila budoucnost.

Do svazku Česká společnost I zařadili jsme práce z prvního pětiletí let šedesátých (1861—1865), do svazku Česká společnost II další čtyřletí (1866—1869). Proto I. svazek začíná vzmachem českého života po vydání říjnového diplomu a končí ochabnutím, poklesem veřejného života; II. svazek počíná válkou prusko-rakouskou a končí stupňovanou persekucí, vyhroceným politickým napětím, které za zhoršující se sociální situace hraničí s revoluční náladou širokých vrstev nespokojeného obyvatelstva.*

Novinářskou činnost Nerudovu v letech 1861—1869 chceme osvětlit přehledem událostí této doby, z níž Nerudova tvorba vyrůstá a do níž je začleněna.

Po pádu Bachova absolutismu a po císařském diplomu z 20. října 1860, naspěch vydaném pro uklidnění nespokojených národů v době, kdy moc císařské koruny byla oslabena vojensky i finančně porážkou Rakouska v Itálii (ztráta Lombardie), byly v Čechách vzbuzeny naděje na svobodný život a vyvolán radostný ruch v životě veřejném, kulturním a uměleckém. Všechny naděje byly kladeny do zemského sněmu, jak ukazuje živý zájem obecnostva o jeho zasedání, vyličený hned v prvním feuilletonu České společnosti I, třebaže na sněmu nezasedali zástupci lidu, ale jen šlechty, církve, velkostatkářů a obchodníků, většinou německé národnosti. Zájem lidu o sněmovní jednání však poklesl, jakmile se poznalo, že nespravedlivý volební řád umožňuje vytvářet uměle němec-

* Dále užíváme k označení svazků zkratk I, II. Náš doslov se vztahuje k oběma svazkům.

kou většinu a nedovoluje odstranit četná bezpráví. Císařovy sliby z říjnového diplomu byly revidovány Schmerlingovou centralistickou ústavou z 26. února 1861. „Únorovka“ značně omezila pravomoc zemských sněmů Předlitavska a přesunula ji na užší říšskou radu, která neměla povahu voleného orgánu, ale spíše státní rady. V této užší říšské radě zasedali jen poslanci mimouherští. Naproti tomu stará uherská ústava byla respektována. Tak již na začátku šedesátých let nestejným postupem Vídně vůči Čechům a vůči Maďarům byla vyvolávána v českých zemích nespokojenost; zároveň tím byla vytvářena situace vedoucí k dualismu, t. j. rozdělení říše na část rakouskou a uherskou.

Vedle užší rady existovala ve Vídni širší říšská rada, která rozhodovala v zákonodárných otázkách společných všem zemím a královstvím. Na ní měli zasedat zástupci všech těchto zemí, ale pro odpor Maďarů se fakticky širší říšskou radou nestala, takže jednala nakonec jen o neuherských zemích a zástupci slovanských národů v ní byli v menšině. Proto čeští poslanci od r. 1863 odmítli účastnit se jednání rady a byli až do r. 1879 v pasivní opozici, takže jedinou politickou tribunou českých zemí byly zemské sněmy a tisk.

Proto Neruda věnoval tolik pozornosti zasedání českého zemského sněmu. Jeho reportáže ze sněmu, naplněné kritikou, ironií, narážkami a útoky, působily na čtenáře daleko více než sáhodlouhé suché sněmovní referáty nad čarou Času, Hlasu a Národních listů. Překvapující je početnost „sněmovních“ feuilletonů a vynalézavost beletristy, s jakou obměňuje a vytváří stále nové a nové pohledy na sněmovní jednání od prvního feuilletonu „Před sněmovnou“ přes srovnávací útvar „Před sněmovnou a na galerii“ až po cyklus „Ze sněmovních oblaků“ a „Pětikostelské o—oooo“, v nichž nikdy nezapomíná na postoj lidu prohlédajícího úskoky a formální prázdnotu sněmovních procedur. A tak na feuilletonu „Před sněmovnou“ mohl Julius Fučík demonstrovat poznatek týkající se celého díla: „Lid — to byla Nerudovi vždy nejvyšší instance. K němu se odvolával, za jeho svobodu bojoval, v jeho pevnost věřil, i když panská většina prosazovala poli-

tiku proti němu. Neboť Nerudovi bylo jasno, že to všechno je jen dočasné a že jen lid je věčný, v něm že je všechna budoucnost národa. . . .¹ Fučík dále ukázal, že základním smyslem celé Nerudovy tvorby je boj o svobodu; Neruda zdůrazňoval, že ten, kdo ji zrazuje nebo kdo za ni bojovat nechce, je proti nám, je v cizích službách.²

Od počátku šedesátých let Neruda sleduje a líčí všechny projevy nově se probouzejícího národního ruchu, bohatý život spolkový (vzniká Sokol, Hlahol, Umělecká beseda a četné měšťanské Besedy po venkově), národní slavnosti i jednání pražského zastupitelstva, v němž české obyvatelstvo po obecních volbách dosáhlo většiny a začalo Praze vracet český ráz.

Na prahu šedesátých let přinutily útoky německé žurnalistiky rakouské Nerudu zaměřit velkou část feuilletonů bojovně na obranu české národnosti a českých požadavků: útočí proti buršákům a proti šovinistickým německým listům, které tupily českou národnost a věstily jí brzký zánik, napadá a zesměšňuje nepřátele českého lidu, odrodilce a zaprodance, jako byl Adolf Kolatschek (I, 22—27). Zároveň bojuje s reakcí českou, s měšťáckou povýšeností a pokrytectvím, s vlasteneckými mluvky a frázisty („Vlastenec“ I, 64—68). S pokračující třídní a politickou diferenciací naší společnosti přibývá projevů namířených do českého tábora, v němž zprvu nerozlišoval v domněnku, že český národ je jednotný politický celek bez vnitřních rozporů.

Vedle událostí uvnitř Čech a Rakouska sledoval Neruda i zahraniční dění, tak zejména r. 1864 podobně jako celá česká veřejnost sympatisoval s malým Dánskem. Dánsko se tehdy nedočkalo slíbené pomoci od Francie a Anglie a samo se vojensky bránilo proti přesile Pruska a Rakouska, které mu společně vyrvaly Šlesvik, Holštýn a Lauenburg.

Rostoucí nespokojenost a energické boje Maďarů o ústavu přiměly Schmerlinga k odstoupení a císaře k vydání manifestu a patentu z 20. září 1865, kterými byla prozatímně zasta-

¹ Feuilleton o feuilletonistovi Nerudovi (Milujeme svůj národ, Dílo Julia Fučíka III, 73).

² Tamtéž str. 71.

vena platnost nenáviděné „únorovky“. V Praze oslavily české pokrokové kruhy odvolání „únorovky“ iluminací, kterou chtěly manifestačně připomenout páté výročí nadějného říjnového diplomu (I, 323—325), ale radost byla předčasná. Sotva se nový ministerský předseda Předlitavska hr. Richard Belcredi pokusil jednat o některých ústupcích Čechům, byl odmítnut vládními kruhy. Kromě toho Vídeň, která operovala sliby a odkládáním, využila nové situace vzniklé napětím mezi Rakouskem a Pruskem a válkou v r. 1866.

Za této války neutíkal Neruda před Prušáky z Prahy, ale zůstal ve svém rodišti a podrobně vylíčil jeho okupaci. Zdůrazňoval, že válka byla vedena proti vůli českého národa, že zemské průmysly nebyly Rakouskem obsazeny a země tak zbytečně zpustošena, že pozůstalé nelze potěšit tím, že by snad mrtví padli za velkou věc národní. Poukazoval na nutnost pomoci raněným, kterým chybí přátelské slovo, poukazoval na bezhlavost vedení, zbytečné ztráty i rostoucí hmotnou bídu v zemi.

V téže době bojovně vystupoval proti jesuitům a klerikalismu ve veřejném životě. Jako většina národa rozhořčeně reagoval na politiku vlády, která za oběti a ztráty ve válce upírala Čechům základní práva, kdežto nesmlouvavým Maďarům prosincovou ústavou z r. 1867 udělila autonomii a tím uskutečnila dualismus. Rozdělením říše na Rakousko-Uhersko, Předlitavsko (Cislajtánii) a Zalitavsko (Translajtánii), byly zároveň likvidovány federalistické požadavky slovanských národů říše. Proto se myšlenka slovanské spolupráce ozvala silně i u Nerudy. Vedle toho volal po zvýšené spolupráci s cizími národy vůbec, aby se tak čelilo tupení českého národa a ovlivňování ciziny šovinistickými Němci („Nastává práce v cizině“, II, 170—172). V r. 1867 poukazoval také na rostoucí sociální bídu (vystěhovalectví, důležitá poznámka o takřka denních stávkách dělníků v II, 217, o vzrůstu žebroty tamtéž, str. 250). V souvislosti s utlačovatelskou politikou ministra Beusta stupňoval političnost a útočnost svých feuilletonů; reagoval na rozpuštění českého zemského sněmu (který odmítl obeslat užší říšskou radu), na vypsání nových voleb

(kdy vláda dala pro jistotu postavit na veřejných místech v Praze děla), na světovou výstavu pařížskou, na pouť českých zástupců na národopisnou výstavu do Ruska i na převezení korunovačních klenotů českých z Vídně do Prahy. Nebál se zastat revolucionáře J. V. Friče (II, 319) a zesílit svoje útoky proti reakci. Důležitý byl feuilleton „Chudá Evropa“ (II, 246—248), v němž na podkladě údajů z basilejského časopisu Volksfreund protestoval proti zbrojení, válčení a ožebračování lidu.

V bouřlivém roce 1868 byly po českém venkově pořádány četné tábory lidu a na nich rázně vyhlašovány požadavky národní a sociální. Neruda svými ironickými narážkami a zesměšňováním vládního a policejního strachu z revoluce kryl nejradikálnější a nejpokrokovější činitele. Nepokrytě vyjadřoval svoje sympatie s revolučním hnutím v Itálii a zároveň napadal snahy českých zpátečníků, kteří podporovali kontra-revoluční vojáky (zuávy) papežovy.

V r. 1868 byl položen základní kámen k Národnímu divadlu; v době příprav k této slavnosti a manifestaci hořce si Neruda zasteskl, že nemohl být v čele akce a že mu nebylo dovoleno poklepnout na základní kámen divadla, o něž se tolik zasloužil: „Osobní cit se musí potlačit, třeba by byla bolest velká. Co se ‚člověk‘ nadřel už v živobytí svém s ‚klepy‘, a teď, když se povznesly až na ‚politickou důležitost‘, zůstane ‚člověk‘ ležet stranou a nikdo se ho nezeptá, chce-li si také klepnout. A přec by si člověk tak rád zaklep, už jen ze zvyku . . . , ale jak se hlásit, když není dobrých přátel, kteří by se sami přimluvili! S plným jmenem? Snad by mluvili něco o vtírání se.“ (II, 395) Tak pod humorným a zdánlivě nezávazným tónem feuilletonu ukrýval spisovatel vážné myšlenky a vřelou touhu po aktivní veřejné a politické činnosti, ukrýval i svou lítost nad tím, že mu je přidělována úloha především zábavná, kterou si dobývá denní chléb. Předáci naší buržoasie, zejména tehdejší vedení Prozatímního a Národního divadla, podceňovali a odstrkovali Nerudu, umělce nejvýš zasloužilého o rozvoj a úroveň českého divadelnictví. Zároveň však jeho pera potřebovali, neboť za něj nebylo rovnocenné náhrady.

V témž roce komentoval Neruda deklaraci českých poslanců, slavnosti Husovy v Praze a v Husinci, vyhlášení výjimečného stavu, konfiskace českých novin i persekuce novinářů a konstatoval, že je zájem jen o článek konfiskovaný, jen o noviny pokutované.

Jedním z hlavních důvodů zabavení a zastavení Národních listů (tehdy Národních novin) byl Nerudův feuilleton z 11. října 1868 (II, 456—458), kterým (podle rozsudku) schvaloval demonstrace lidu na Pankráci a posmíval se vládnímu komisaři. To ukazuje na význam Nerudovy činnosti v bouřlivém dění roku 1868 i na její tendenci. Neruda byl pravděpodobně zasvěcen do pozadí různých akcí a demonstrací protivládního, protirakouského charakteru. S tím souvisí fakt, že vytrvale zlehčoval nejoddanější služebníky režimu, zejména policejního úředníka Dederu, nebo že se — jako všichni poctiví pražští Češi — nezúčastnil vítání rakouského císaře při jeho příjezdu do Prahy a o jeho návštěvě nepsal.

Neruda byl proto — víc, než by se na první pohled zdálo — nebezpečný vládnímu systému, utlačovatelskému policejnímu aparátu, a to tím spíše, že dovedl vtipnou, vynalézavou i nenápadnou formulací unikat paragrafům a trestním sankcím. Nejednou naznačil, že nemůže vždycky psát přímo a že je nucen vyjadřovati se mezi řádky (I, 232) nebo že je feuilletonistovi černou dělicí čarou připomenuto, že se nemá míchat do politiky, že by jej mohl někdo klepnout přes prsty (I, 229). Přesto dovedl vytvořit nový typ feuilletonu, feuilleton politický.

Často se zamýšlel nad posláním českého novináře, nuceného proplouvat mezi úskalím paragrafů a přitom se dorozumívat s čtenáři, nad jeho robotou, bojovými úkoly a službou kolektivu. V předposvícenském (zdánlivě lehkomyšlném) feuilletonu v Hlasu 28. září 1862 napsal: „O kéž je každá řádka moje dnešní jako posvícenská husa tučná, a libá vůně z ní kéž proniká nad čáru a zlíbí se těm, již rozsuzují dle paragrafu nad čtrnáctidenním žalářem s postem o první pátek! Z tučnosti té vyplýval by alespoň prospěch pro mne, že

bych byl dříve s dnešní prací hotov. A skutečnou prací těžkou jest zajisté někdy zaměstnání žurnalistovo, krušnější než chléb vdovin, trpčí než slzy sirotků. Bože, čím vším český žurnalista býti *musí* a čím vším býti *nesmí*... Zkrátka, český žurnalista musí být vším, ale vším, a zase ničím, ale praničím. I dovedným stylistou musí být, aby víc zamlčel než řekne, a zase nesmí býti dovedným stylistou, sic by se mu přihodilo, co dnes mně, že by napsal článek bez vlastního obsahu.“ (I, 155—157) A v Hlasu 6. srpna 1864 prohlásil: „Žurnalista je vlastně vždy jakýms členem národní obrany; takový ‚verlorner Posten in dem Freiheitskriege‘ sedí ale na stráži u svého psacího stolku, nebo sedí i jinde, a když pánbůh dopustí — v kterémžto dopuštěném případě jsou mu však přidáni ještě jiní strážníci.“ (I, 281) Když prošel několikaleťmi zkušenostmi žurnalisty a politického feuilletonisty, napsal na konci šedesátých let slavnou charakteristiku veškeré své činnosti, i básnické, „Vším jsem byl rád“:

Mně řekl osud: Českým pěvcem buď,
pěj jen, co sluší nešťastnému lidu,
stesk zoufalý a žhavou jeho bídu,
tvá píseň lásky trpkostí svou rmuť,
buď krutě zimna v nejparnějším lidstva letě,
tvůj lid má hojit, tobě srdce drát —
já ledačím jsem byl v tom božím světě
a čím jsem byl, tím jsem byl rád.

A dále řekl: Prostý voják buď!
Co přední stráž stůj v stálé pracné tísní,
nepřátel slina oko tvoje třísni,
a kámen zloby v tvoji bouchej hrud.
Ciť s sebou vše, co národ tvůj kde bolem hněte,
tisíckrát raněn zmírej nastokrát —
já ledačím jsem byl v tom božím světě
a čím jsem byl, tím jsem byl rád.

V této básni užil i výrazů z obou citovaných feuilletonů

z počátku let šedesátých a naznačil jednotu básnické a novinářské tvorby. Nerudovo „Vším jsem byl rád“ platí největší měrou právě o činnosti žurnalistické.

K tvůrčím výbojům Nerudovým patří specifický útvar pojmenovaný „drobné klepy“. Po prvé o něm mluví již ve feuilletonu v Čase 26. května 1861 (I, 31) jako o míči, s nímž si feuilletonista hraje, když nemá „přísnější pensum v práci“. Brzy však tento druh feuilletonu s lehčí tematikou — je to zpravidla pestrá všeho chuť, kterou autor baví, ale taky dráždí a zlobí některé osoby — nabývá politického zabarvení a obsahu, neboť se pod jeho pestrým a nenápadným povrchem dají ukrýt buřičské myšlenky. Ve svazku Česká společnost I jsou první „drobné klepy“ datovány dnem 23. října 1861 a vyskytují se především v roce 1862; v dobách vážnějších, zdá se, autor drobné klepy omezoval. Přesnou hranici mezi feuilletonem se společenskou a politickou tematikou a mezi „drobnými klepy“ nelze vždy určit, a tak do řady Česká společnost přešly jen některé, političtější „drobné klepy“.

Vedle feuilletonů a „drobných klepů“ lehčího rázu, které by se daly postavit vedle Prostých motivů nebo i Balad a romancí, má Neruda i feuilletony vážné, v nichž vyslovil pathos slavných chvil národa, a ty by se daly srovnat s pathosem Zpěvů pátečních. Jde na příklad o feuilleton „Po slavnosti zpěvácké“ (I, 132—135), týkající se mohutné slavnosti 62 pěveckých spolků z Čech a Moravy na Žofíně 18. května 1862. Autor přiznává, že by ve svém rozechvění a lyrickém naladění dovedl napsat spíše hymnu než referát, a skutečně píše podobně jako básně Zpěvů pátečních stylem hymny: „Myslí mou táhnou posud ty uchvacující, jasným kovem zvučící mužské sbory... „Kde domov můj“ zahučí náhle nad námi. Všichni vstanou, hlavy jsou obnaženy, — nemožno se více zdržeti, obecnstvo pěje s sebou, se všech rtů plyne jako zbožná modlitba vroucí píseň k drahé, nade vše milované matičce vlasti. — Srdce je plné, hlava povznáší se však hrdě, oko hledí k nebi, jako by tam spatřovalo lesklou fatamorganu, obraz krásné budoucnosti.“ Pro tvůrčí metodu Nerudova

feuilletonu je charakteristické, že autor nenapsal pouhý referát nebo líčení dojmů, ale že se zamyslel nad smyslem češství, nad národnostním bojem té doby v duchu pokrokovém, protišovinistickém, a že s bojovně hrdým a čestným češtvím spojoval pojetí sociální a upřímný demokratismus; v době, kdy někteří občané měnili národnost, zdůrazňoval, že se Češi neprosí o lidi zjištěné a vypočítavé; uznával rovnost všech a odmítal aristokracii rodovou, neboť přednost patří těm, „kteří duševně vynikají a o národ značné zásluhy mají“; odmítl ty, kdo nechápali českou pýchu nad husitskou minulostí, hrdinským bojem a vykrvácením pro myšlenku i hrdost nad duchovním povznesením z hrozící záhuby. — Podobný pathos se ozval i ze zprávy o chystané slavnosti na Řípu, z představy chvíle, kdy „takřka nepočetný mužský sbor zapěje do čarovných luhů českých chorály“ (I, 127).

Nejednou se Neruda inspiroval veřejnými slavnostmi, ale pronikal vždy k jejich jádru, smyslu, žádoucí náplni. Přitom měl na mysli hlavně postup národně osvobozenického, sociálního a kulturního boje. Tak v předvečer svatojanské slavnosti r. 1865 (I, 306—308) upozornil na kulturní potřeby venkovských návštěvníků Prahy, na povinnost inteligence k tomuto lidu a na příležitost se s lidem sblížit: „Příchozími ku svatojanské slavnosti můžeme vniknout do samého jádra lidu.“

Na drobný lid myslel při všech příležitostech: Když na příklad psal o Americkém klubu dam, poukázal na jeho společenskou výlučnost a na situaci chudých dívek, které nemají příbuzné a známé mezi „výtečníky“ a proto nemají přístup do klubu a možnost vzdělávati se v něm (I, 352—353).

Tím, že stál na straně chudých, stál zároveň na straně míru proti válce („Chudá Evropa“). Přemýšlel o způsobu, jak odstranit sociální bídu a války. Již 7. srpna 1864 psal v Hlasu (I, 282) o naukách předních socialistů (zdůrazňoval lásku a humánnost); litoval, že „šíření se těch náuk děje se však pomalu, velmi pomalu“, v socialistických naukách spatřoval „obdobu toho, co v srdci lidském krásného spí“. Pasáž ukončil pevnou nadějí v lepší budoucnost lidstva. Uvážíme-li, že Neruda znal i basilejský časopis Volksfreund, že sledoval

zahraniční politický tisk i věděl o existenci socialistických myšlenek, pak se nám feuilleton o 1. máji nejeví jako nahodilý čin, ale jako zákonité dovršení tvorby vědomě orientované čím dále tím více k lidu, k dělnictvu, k pokroku a míru.

Tomu nasvědčuje i vývoj třídního vědomí autorova, daleko přesahujícího třídní postoj příslušníka pokrokové inteligence. Tak se na příklad Neruda rychle orientoval v případě dr. Chleboráda, odhaloval v něm falešného dělnického politika, který mátl a sváděl dělnictvo (II, 509). Pro Nerudův odpor k zaostávání a konservativismu je rovněž poučný vývoj jeho vztahu k Fr. L. Riegrovi: Když Neruda na zasedání říšské rady ve Vídni v polovině roku 1861 naslouchal řeči Riegrově, nejvíce se mu líbila „místa, kde mluvil o utrpeních našeho národa, o historii a o bojích našich pro myšlenku, o rovnoprávnosti náboženské i politické“ (I, 53). Později proti Riegrovi prudce útočil, tak zejména 17. ledna 1865 v Hlasu (I, 296—299), kde na Riegrův článek o boucharonech odpovídá staročeským věhlašákům; vytýká přitom Riegrovi — ač jej nejmenuje — domýšlivost, povrchnost, lpění na náboženství, panstvu a na hmotném blahobytu, povýšený poměr k vlastencům, kteří se svou činností připravili o majetek i o svobodu osobní, kdežto Rieger po revoluci r. 1848 ujel za hranice a po návratu prodával pšenici. Proti Riegrovi a jeho straně jsou také namířena slova o diktátorství, vystřikování smrdutého moku, o dřívější důvěře broukům, Nerudou řazeným do druhu *scarabaeus conservativus* (II, 401).

Avšak Neruda nemluvil jen jako novinář mladočeského listu, jemu šlo především o národní a sociální osvobození českého lidu, a do služeb tohoto boje dával veškeré své slovesné umění. Byl uměleckým i politickým činitelem, kritikem veřejného a kulturního života: 18. června 1865 v Národních listech („Nedělní samomluva“ I, 309) zjišťoval, že český duševní život ochabuje, že se nic netvoří, že v literatuře není tolik práce jako do r. 1860 a že v politice není tolik aktivity, jako bylo po r. 1860 až do r. 1864. A tu promlouval jako skutečný vychovatel národa: „Trochu méně spokojenosti se slávou a trochu více touhy po činu! Nesmíme

ani na okamžik zapomenout, že za budoucnost národa jsme odpovědní činností nynížka.“ A v poslední den r. 1865 (I, 362) pravil: „Národové nepracují více pod skleníky i jednotlivě, nýbrž pospolitě ve volném a sílícím vzduchu. Všímejme sobě všeho cizího a pěstujme vlastní, ale pilně, bez pilnosti možno, že bychom došli tam, kde žádné pěstování více nepomůže.“

Nerudovy feuilletony jsou dosud nedoceneným a plně nevyužitým historickým dokumentem o životě a bojích českého národa v 19. století. Neruda v nich zachytil mnohé události a projevy, o kterých oficiální historiografie té doby mlčí.

Umělecké mistrovství Nerudovo by zasluhovalo zvláštního zhodnocení ve studii, která by vydala na celou knihu. Zde můžeme jen stručně upozornit na některé charakteristické rysy jeho feuilletonistické prózy.

Neruda se vyhýbal popisnosti a volil nepřímý způsob beletristického zobrazování děje. Rád ukazoval, jak se velké události odrážejí v denním životě prostých lidí a jak lid na ně reaguje, při čemž využíval těch prostředků (dialog atd.), které jsou charakteristické pro povídku. Proto se jeho feuilleton blíží povídce, humoresce, arabesce, grotesce, mosaice, proto vyprávění nabývá živého, plastického charakteru.

Tak ve sněmovních feuilletonech nepopisoval soustavně jednání, ač mu byl přítomen, ale velký rozruch a rozhovory lidí, kteří se tísnili před sněmovnou a vykládali si věci po svém, později naopak prázdnotu a nezájem, když lid poznal, že třídní a politické složení sněmu je takové, že se tam nezastávají jeho zájmy. Tím, že Neruda ve svém feuilletonu citoval a zdůrazňoval Sabinovo a Smetanovo „My nejsme lůza, my jsme lid“, ukázal, s jakého zorného úhlu posuzuje nejen sněmovní, ale veškeré dění. Toto stanovisko politické a třídní mělo své důsledky umělecké, tak na příklad ve stylu odpor k frázi a shovívavý nebo ironický výraz pro vše, co bylo oficiální, vládní, protilidové.

Sněmovní jednání nepojímal izolovaně, ale ve vztahu k okolí (galerie), vybíral jen určité charakteristické a typické detaily, mezi účastníky vyhledával svérázné figurky, upozorňoval na

jejich lidskou, neúřední tvář nebo na jejich neschopnost k funkci, pro kterou byli zvoleni pro svůj majetek, šlechtický či úřední titul.

I když se několikrát vracel k stejnému prostředí a podobným událostem, dovedl obměňovat sloh a feuilletonistický útvar, takže neunavoval.

S jemným smyslem pro výběr charakteristických a typických detailů vyplňoval malou plochu feuilletonu mnoha tematy. Kompozičně tato témata řadil a střídal tak, aby po zábavném úvodu upozornil na problémy důležité, aby vystupňoval čtenářovo zaujetí a skončil opět smírně nebo zábavně, takže právem nazval svůj feuilleton „harmonickou disonancí“. Feuilletony kořenil vtipem, ironií, posměchem, narážkami.

V Nerudově tvorbě je několik typů feuilletonů, od veselých po vážné, od polythematických po monothematické. Monothematické bývají vážné. Důležitým rysem byla aktuálnost. Pokud se obracel do minulosti, využíval citu a vzpomínky („Mailüfterl“, „Staří domácí páni“). Důrazem na citovou a lidskou stránku se sblížoval s čtenářem. Vyjadřoval se přilehavě, jazyk je ryzí, jadrný, vtipný.

Pro pokrokovou tendenci, svěžest, vtip, uměleckou kázeň, stylovou a jazykovou bohatost mohou být Nerudovy feuilletony pobídkou i současné naší feuilletonistice, která se kvantitativně i kvalitativně opožďuje za příkladem Nerudovým.

Josef Polák